

Waarover preken zij? (1-2)

door Riemer Roukema

Verschenen in: *Gezamenlijk Kerkblad voor Drenthe, Overijssel en Flevoland van de Protestantse Kerk in Nederland*, 8 en 15 november 2014

Een belangrijk onderdeel van kerkdiensten bestaat uit het lezen van één of enkele gedeelten uit de Bijbel en een preek naar aanleiding daarvan. In kerkelijke taal heet dat “de dienst van het Woord”; met “Woord” is het Woord van God bedoeld, ofwel: wat God aan mensen heeft te zeggen. Maar wie bepaalt welke Bijbelteksten worden gelezen en bepreekt? Daarover gaat het in dit en het volgende artikel.

In hervormde en gereformeerde kerken was het vroeger doorgaans de predikant zelf die de Bijbelteksten voor de kerkdiensten uitkoos. “Vrije tekstkeuze” heette dat, en dat gebruik komt in allerlei gemeenten nog voor. Die keuze was en is nooit helemaal vrij, want de predikant moest, en moet nog steeds, wel rekening houden met het tijdeigen van het kerkelijk jaar. Het zou vreemd zijn als in de adventstijd over Jezus’ opstanding werd gelezen en gepreekt. Midden in de zomer wordt doorgaans niet Jezus’ geboorte behandeld. Desondanks kon (en kan) het zoeken van een preektekst en andere daarbij passende lezingen behoorlijk moeilijk zijn, zelfs een geestelijke worsteling die in gebed werd (en wordt) gebracht. Daarbij ging (en gaat) het uiteindelijk om de vraag: waarover wil God dat ik zondag preek? Welke tekst geeft Hij mij in het hart om daarover tot de gemeente te spreken?

Het voordeel van de vrije tekstkeuze is dat een predikant daarmee kan aanknopen bij de actualiteit. Is er kort geleden iets schokkends of vreugdevols gebeurd, dan kan daarbij een passende, aansprekende tekst worden gekozen. In rouw- en trouwdiensten is vrije tekstkeuze nog steeds normaal. Schriftlezingen worden dan vaak in overleg met de familie of het bruidspaar uitgekozen. Als een gemeente middag- of avonddiensten heeft, dan bestaat die vrijheid van tekstkeuze daarvoor ook.

Het nadeel van de vrije tekstkeuze is, dat de predikant steeds opnieuw naar een tekst op zoek moet. Het risico was en is, dat de predikant al te vaak uitkomt bij teksten die hem of haar goed liggen, zodat andere teksten amper aan bod komen. Nog riskanter kan het zijn, als er in een gemeente spanningen zijn en een predikant dan zulke teksten uitzoekt die op het eerste gehoor zijn of haar eigen positie lijken te bevestigen. Het gevaar is dan groot dat men de Bijbel laat buikspreeken.

Een andere methode van tekstkeuze is, in de kerkdiensten weken- of maandenlang een Bijbelboek van begin tot eind door te lezen en erover te preken. Dat was al de gewoonte van de kerkvader Johannes Chrysostomus. Aan het eind van de vierde eeuw heeft hij zo in zijn kerken in Antiochië en Constantinopel hele Bijbelboeken gelezen, verklaard en toegepast. In de zestiende eeuw heeft ook de kerkhervormer Johannes Calvijn dat vaak gedaan. In het Latijn heet deze methode *lectio continua*: doorgaande lezing. Het voordeel hiervan is dat allerlei Bijbelgedeelten die je als predikant niet gauw zou uitkiezen dan toch in het vizier komen. Dat kan verrassende preekstof opleveren. Zo komt de breedte van de Schrift aan bod. Maar het nadeel van deze methode kan zijn, dat het wel wat zwaar kan worden om week in week uit te preken over bijvoorbeeld de voorschriften over offers of onheilsprofetieën over volken rondom Israël. De gemeente moet de aandacht er wel bij kunnen houden! Niet alle hoofdstukken van Leviticus zijn voor het heden toepasbaar, en niet alle hoofdstukken van het boek Jesaja kondigen de geboorte van de Verlosser en het vrederijk aan. En al is het goed om ook de onheilsprofetieën te lezen, na verloop van tijd bieden ze voor de gemeente waarschijnlijk weinig nieuws meer. Hoewel: volgens een oude methode van Schriftuitleg is het geoorloofd, aan vreemde en moeilijke teksten een geestelijke betekenis te geven, die betrekking heeft op Christus. Soms ligt zo’n geestelijke (of: allegorische) betekenis enigszins in de lijn van een oudtestamentische tekst, maar vaak wordt de uitleg dan nogal gekunsteld en willekeurig.

Als het te veel gevraagd is een Bijbelboek helemaal door te nemen, dan kan de predikant of een liturgiecommissie er ook voor kiezen gedurende een aantal weken een keuze uit

één Bijbelboek te maken. Dan ontvangt zo'n Bijbelboek, met bekende en onbekende teksten, toch de aandacht die het anders niet zou krijgen. Zulke series over bepaalde Bijbelboeken worden de laatste jaren ook regelmatig voorgesteld als tijdelijk alternatief voor de teksten van de bestaande leesroosters. Die leesroosters zullen in het volgende artikel aan bod komen.

In een vorig artikel ging het over de manieren waarop predikanten komen tot de keuze van de Schriftlezingen in de kerkdienst. In protestantse kerkdiensten is lang de vrije tekstkeuze door de predikant in zwang is geweest, en op allerlei plaatsen is dat nog zo. Er bleken echter ook nadelen aan die vrije tekstkeuze te kleven.

Daarom heeft de Nederlandse Raad van Kerken zo'n veertig jaar geleden voor de toenmalige protestantse kerken een oecumenisch leesrooster ontworpen. Voor de ochtenddiensten van alle zon- en feestdagen werden in een driejarige cyclus de Schriftlezingen voorgesteld. Dat rooster was sterk geïnspireerd op het nieuwe leesrooster van de rooms-katholieke kerk, dat was voortgekomen uit het tweede Vaticaans concilie in de jaren 60. In drie achtereenvolgende jaren werd de hoofdlesing gekozen, eerst uit het evangelie volgens Matteüs, daarna uit het evangelie volgens Marcus, en ten slotte uit het evangelie volgens Lucas. Lezingen uit het evangelie volgens Johannes kwamen soms in de plaats van een van de drie andere evangeliën. Bij de evangelielezingen waren teksten uit het Oude Testament en uit de brieven van het Nieuwe Testament gekozen. Jarenlang hebben veel predikanten zich aan dit driejarige rooster gehouden.

Het voordeel hiervan was dat predikanten nooit meer hoefden te zoeken naar een geschikte Schriftlesing. Hun subjectieve keuze was niet meer nodig; ze konden zich nu voegen in een groter geheel. Een voordeel was ook dat voortaan op zondag in veel kerken dezelfde Bijbelteksten werden gelezen. Er verscheen materiaal om de predikanten bij het preken over die teksten te helpen. De leiding van de kinderkerk of kindernevendienst wist lang van tevoren waarover het in de kerkdienst zou gaan en kreeg eigen voorbereidingsmateriaal.

Dat driejarige leesrooster was in de rooms-katholieke kerk in de plaats gekomen van een eenjarig rooster voor de zon- en feestdagen. De lutherse kerk, de anglicaanse kerk en de oud-katholieke kerk hadden tot dan toe voor de zon- en feestdagen ook een eenjarig leesrooster, dat stamde uit de Middeleeuwen. Steeds stond daarin een evangelielezing centraal. Het nadeel van die eenjarige roosters was, dat ze voor de zon- en feestdagen geen lezingen uit het Oude Testament bevatten. Het Oude Testament werd wel gelezen, maar alleen in doordeweekse vieringen, zoals het ochtendgebed en de vesper.

Het nieuwe driejarige rooster kende voor de zon- en feestdagen wel lezingen uit het Oude Testament. Het nadeel was echter dat de lezingen uit het Oude Testament steeds als voorbereiding op, en illustratie bij de evangelielezingen waren gekozen. Dat had tot gevolg dat de oudtestamentische boeken niet zelfstandig aan bod kwamen, zoals dat in protestantse kerken vroeger wel gebeurde. Een zelfde bezwaar betreft de lezingen uit de nieuwtestamentische brieven. Ook die waren geselecteerd met het oog op de evangelielezingen en kwamen niet zelfstandig aan de orde. Jammer was bovendien dat het evangelie volgens Johannes verbrokkeld aan de orde kwam.

Die eenzijdigheden heeft men later wel ingezien. Daarom dat er naast de driejarige cyclus soms alternatieve series uit oudtestamentische boeken werden voorgesteld, of series uit de nieuwtestamentische brieven of de Handelingen of de Openbaring van Johannes. Toch moet worden gezegd dat vooral de brieven van Paulus er in zulke roosters bekaaid afkwamen. En dat terwijl die voor het protestantisme van centrale betekenis zijn!

In 2004 heeft professor Jaap H. van der Laan voorgesteld, terug te keren naar een eenjarig leesrooster. Zijn voorstel bestaat uit "elementaire teksten", dus belangrijke teksten die kerkgangers eigenlijk zouden moeten kennen. De gedachte daarachter is dat veel kerkleden de Bijbel slecht kennen en onregelmatig in de kerk komen. Die weldoordachte driejarige leesroosters zouden aan hen niet besteed zijn, omdat de samenhang daarvan hun toch ontgaat. Wie op een zondag altijd centrale, toegankelijke Schriftlezingen hoort, heeft daarbij

dan beter aansluiting. Een nadeel van dit eenjarige rooster is echter, dat de predikant dan jaar in jaar uit over dezelfde teksten zou moeten preken. Wie wat langer in één gemeente blijft, zal het moeilijk vinden om dan niet in herhaling te vallen.

In 2013 heeft de Raad van Kerken een rooster van negen jaar gepresenteerd, met de bedoeling dat daarmee juist een grotere verscheidenheid aan Bijbelteksten aan de orde zou komen. Met het voorstel van Van der Laan is daarin wel rekening gehouden, maar binnen een veel ruimere selectie.

Predikanten en gemeenten mogen beseffen dat zulke roosters wel goede richtlijnen bieden, maar dat ze nooit de vrijheid tenietdoen om er ook van af te wijken. Een rooms-katholieke priester in Polen vertelde mij dat hij in de communistische tijd eens de vrijheid had genomen om van het rooster af te wijken omdat zich in de voorafgaande tijd iets ingrijpends had voorgedaan. Hij had goed begrepen dat het leesrooster hem niet de wet voorschreef.